

Radoslav TOMIĆ, *Znakovi identiteta: sveci zaštitnici u umjetnosti 17. i 18. stoljeća u Dalmaciji, Boki kotorskoj i Dubrovačkoj Republici*, Književni krug Split, Institut za povijest umjetnosti, Split – Zagreb, 2021., 494 str.

Problematska tema likovne umjetnosti u 17. i 18. stoljeću na području Dalmacije, Boke kotorske i Dubrovačke Republike otvara niz istraživačkih pitanja koja, iako je napisan veći broj monografija i pojedinačnih radova, ostavlja istraživačima još brojne mogućnosti za nova saznanja i interpretacije. Knjiga akademika Radoslava Tomića, uvaženog proučavatelja likovnoumjetničkog izraza na hrvatskom uzorju u ranom novom vijeku, u fokusu je istraživanja usmjerena na svece zaštitnike, odnosno njihov iskaz u kiparstvu i slikarstvu u završna dva stoljeća ranog novog vijeka na obuhvatnom prostoru od Kvarnera do Boke kotorske i Budve.

Djelo započinje uvodnim napomenama (5-14) u kojima autor sažeto i pregledno ukazuje na povijesne okolnosti zadanog prostora. Utvrđuje se kako je mletačka uprava na priobalju i na otocima, osmanska vlast u zaleđu te činjenica da je Dubrovačka Republika predstavljala neovisan politički entitet, u velikoj mjeri određivala društveno, političko te jednako tako važno i kulturno svakodnevlje tih sredina. Živa stvarnost, nezaobilazna u istraživanju, bila je Crkva, ustanova dugog trajanja u cijeloj pokrajini te su brojne (ponekad male) biskupije i župne zajednice, središva bratovština, zavjetne crkve i svetišta zrcalile povijesnu slojevitost Dalmacije.

Prva cjelina knjige naslovljena je »Sveti Jeronim u dalmatinskom zavičaju« (15-52) i bavi se svecem koji je prerastao lokalno značenje i postao zaštitnikom cijele Dalmacije. Čašćenja svetog Jeronima ogleda se, kako autor napominje, u knjigama hrvatskih humanističkih pisaca, a kada je riječ o likovnoj umjetnosti koja svojim izričajem tumači svečev lik i njegov dalmatinski (hrvatski) kontekst, »zapanjuje izostanak reprezentativnih djela koja bi potvrdila tako formuliranu svijest o svečevu dalmatinskom podrijetlu i njegovoj ulozi patrona pokrajine« (22). Iznimka je oltar i slikarski prikaz sv. Jeronima u crkvi sv. Šime u Zadru, a navode se i konkretni primjeri iz drugih dalmatinskih središta (crkve, privatne zbirke).

Poglavlja koja slijede prate ikonografska djela svetaca zaštitnika od Krka do Mletačke Albanije. U cjelini »Sjevernojadranski otoci« (53-102) na prvom se mjestu prati štovanje sisačkoga mučenika sv. Kvirina u Krku (katedrala), kao i u nekim drugim naseljima toga otoka (Omišalj). Slijedi osvrt na štovanje sv. Gaudencija u staroj dalmatinskoj biskupiji i komuni Osor te pregled likovnoumjetničkih djela koja se odnose na Mali i Veli Lošinj (sv. Romul, sv. Grgur iz Sploleta, sv. Antun Opat). Na ovo se poglavlje, zemljopisnim slijedom obrade pojedinih komuna i naselja, nastavlja prikaz štovanja rapskih zaštitnika sv. Kristofora i sv. Martina te sv. Valentina u Pagu.

»Dalmacija od Zadra do Dubrovnika« naslov je sljedeće cjeline knjige (103-280). Razvidno je kako je Zadar, onovremena dalmatinska prijestolnica i središnji mletački grad na istočnom Jadranu, posjedovao najveći broj rekvizita, pohranjenih u brojnim crkvama i samostanima, dok je čak pet svetaca čašćeno u crkvama, kapelama i na oltarima. Njihovo je podrijetlo različito, a njihovo dospjeće u Zadar rezultat je određenih povijesnih okolnosti, komunalne moći i strategije toga grada u složenim odnosima prema državama koje su od ranog srednjeg vijeka bile sa njime izravno povezane. Tri su sveca koja se časte u Zadru

mučenici iz vremena cara Dioklecijana (sv. Anastazija/Stošija, sv. Krševan, sv. Zoilo), a njima se pridružuju i sv. Šimun Bogoprimac i sv. Donat. U svim primjerim zadarskih zaštitnika autor navodi konkretna likovnumjetnička djela koja odražavaju štovanje rečenih svetaca, ne samo u Zadru nego i u njegovoj kopnenoj i otočnoj okolici.

Slijedi osvrt na likovnumjetnička djela koja se odnose na svece Ninske biskupije i komune (sv. Anzelm, sv. Ambro i sv. Marcela), kao i na štovanje sv. Nikole Tavelića u Šibeniku. Na ovo se poglavlje nadovezuje osvrt na svece štovane u Trogiru i na području Trogirske biskupije (bl. Ivan Trogirski, sv. Lovre), a zatim se posebno raščlanjuje središnji splitski svetac – sv. Dujam. Uz njega, na području Splita i Splitske nadbiskupije posebno je bio čašćen i sv. Staš (sv. Anastazije). Ovdje je potrebno napomenuti da se kao metropolitansko središte Splitska nadbiskupija (nasljednica Salonitanske) jedina među dalmatinskim crkvenim zajednicama ponosila štovanjem ranokršćanskih svetaca, svjedocima i mučenicima koji su živjeli, djelovali i bili mučeni na njezinu prostoru. U nastavku knjige obrađuju se likovnumjetnički prikazi svetaca zaštitnika Omiša i Poljica (sv. Ivan Nepomuk i sv. Juraj) te Makarske i Podgore (sv. Klement, sv. Vincenc) te srednjodalmatinskih otoka Hvar, Brač i Šolta (sv. Prosper, sv. Križić, sv. Jelena). Želju za posjedovanjem relikvija pokazala je i Korčulanska biskupija u kojoj je, uz sv. Teodora (sv. Todora), štovanje zaslužila i sv. Vincence.

Slijedi cjelina koja se odnosi na područje grada Dubrovnika i Dubrovačke biskupije (281-334). Grad je Dubrovnik svojem paronu podigao posebnu crkvu, smještenu na središnjem mjestu, na sjedištu Place i Poljane ispred Vijećnice i Kneževa dvora, najupečatljivijoj urbanističkoj točki grada. Riječ je o štovanju sv. Vlaha koji se štovao i na širem području Republike i svakako je jedno od ključnih obilježja identiteta grada podno Srđa. Uz crkvu sv. Vlaha, Dubrovčani su općinskim sredstvima podigli sredinom 14. stoljeća na sjevernoj strani Straduna crkvu posvećenu trojici bokeljskih mučenika, braći sv. Petru, Lovri i Andriji (Petilovrijenci), koji su zarana postali predmet čašćenja u Dubrovniku. Na dubrovačku se cjelinu štovanja svetaca zaštitnika nadovezuje i problematika vezana uz svece Boke kotorske, a ondje je ranokršćanski mučenik sv. Tripun središnja ličnost koja je obilježila složenu i nerijetko dramatičnu povijest kako Kotora tako i Zaljeva hrvatskih svetaca u cjelini. Uz sv. Tripuna, važno mjesto u štovanju na području Boke kotorske pripada i bl. Ozani Kotorskoj, a uz obradu drugih mjesta diljem Zaljeva donosi se i osvrt na čašćenje čestice Kristova križa u Budvi.

U cjelini »Nove granice i nova svetišta« (359-386) u fokusu autorova su istraživanja uvezeni kultovi u spoju s domaćom tradicijom, a posebna se pozornost posvećuje štovanju Gospe od Karavaja u mjestu Tisno na otoku Murteru. Također, određena sličnost s kultom Gospe od Karavaja pokazuje i Gospa od Zečeva u Ninu, a riječ je o prikazu ukazanja Blažene Djevice Marije pobožnoj Jeleni, udovici Marina Grubišića, u selu Jesenovu u Vrškom polju kraj Nina 1516. godine. Završni dio knjige obrađuje hodočasničke topose u Dalmatinskoj zagori, posebice štovanje kulta Bogorodice (Sinjska Gospa, Gospa Visovačka).

Na kraju knjige nalazi se zaključno razmatranje (387-416) u kojem se pregledno sažima istraživanje uloge i značenja svetaca zaštitnika i lokalnih svetaca u likovnoj umjetnosti od Tridentskog koncila (1545. – 1563.) do Druge austrijske uprave (1815.) u Dalmaciji te se naglašava da je ono bilo vođeno s nakanom da se pokušaju razumijeti njezine povijesne, društvene, duhovne, vjerske i umjetničke osobine i posebnosti. Naglasak je na činjenici da

jedino ako se razumije neraskidiva povezanost dalmatinskih komunalnih i biskupskih sredina sa svetim zaštitnicima, može se stvoriti slika koja omogućuje da se osvijetle povijesni procesi koji su se odvijali u Dalmaciji, sagledaju povijesno-umjetnički smjerovi kretanja i prepoznaju spomenici i umjetnine koji imaju važnost ne samo u lokalnoj zajednici nego i u regionalnoj, ali i nacionalnoj sredini.

Knjiga završava opsežnim sažetkom na talijanskom jeziku (417-447) i priložima (449-494) u kojima su sadržani bibliografija uporabljene literature, kazala osobnih imena i imena svetaca, ikonografsko kazalo, kazalo mjesta, zahvale, popis podrijetla fotografija te sadržaj.

Monografija akademika Radoslava Tomića rezultat je njegova višegodišnjeg proučavanja štovanja svetaca zaštitnika od sjevernojadranskih otoka do Boke kotorske i Budve. Na jednom mjestu iscrpno su obrađeni patroni dalmatinskih gradova, njihovo značenje za grad i okolicu te doneseni (uz brojne popratne ilustracije) konkretni primjeri koji posvjedočuju koliko je i na koji način kult određenih svetaca značio za pojedine komune, gradove i njihove (nad)biskupije. Djelo je stoga važan prinos ne samo za povjesničare umjetnosti nego i za proučavatelje crkvene i društvene povijesti istočnojadranske obale u cjelini.

Lovorka Čoralić